

Morfološko nazivlje u Bogoslava Šuleka

Kocijan, Mateja

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:272448>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Mateja Kocijan

Morfološko nazivlje u Bogoslava Šuleka

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Mateja Kocijan

Matični broj: 00090733608

Morfološko nazivlje u Bogoslava Šuleka

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost, jednopredmetni

Mentor: dr. sc. Borana Morić-Mohorovičić

Rijeka, 16. rujna 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova

izradio/la samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija	4
3. Zagrebačka filološka škola	6
4. Bogoslav Šulek.....	11
5. <i>Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja</i>	15
6. Morfološko nazivlje u <i>Rječniku znanstvenog nazivlja</i>	19
7. Zaključak	26
8. Literatura	28
9. Sažetak i ključne riječi.....	31

1. Uvod

Za povijest Hrvatske i hrvatskog jezika jedno od bitnih stoljeća¹ je 19. u kojem imamo burna politička, ali i jezikoslovna pitanja i previranja, a njihove utjecaje vidimo i u sadašnjosti². Politička previranja³ krajem 18. stoljeća i

¹ U 19. stoljeću možemo izdvojiti djelovanje filoloških škola i konačnu kodifikaciju hrvatskoga jezika. Bitno je, također, rješavanje slovopisnih previranja, dovršetak standardizacije na štokavskoj ijekavskoj osnovici, bogat rad na znanstvenom nazivlju.

Druga bitna stoljeća za razvoj hrvatskog jezika jesu još i 16., 17. i 18. stoljeće. U 16. stoljeću, što se tiče hrvatskog jezika, razlikujemo tri narječja kojima se govorilo: kajkavsko, čakavsko i štokavsko. Posljedica turskih ratova jesu pustošenja koja su uzrokovala pomicanje stanovništva te je to dovelo i do toga da su kajkavština i čakavština jezično potisnute prema zapadu i sjeveru te su potpale pod snažan utjecaj štokavštine koja je bila dominantna na većem prostoru. (Katičić 2011: 11) U 16. stoljeću oblikovala su se „dva hrvatska jezična kompleksa: nešto homogeniji jugoistočni (štokavski-južnočakavski) i nehomogeniji sjeverozapadni (kajkavsko-sjeveročakavski)“ (Samardžija 2011: 441) unutar kojih će se odvijati standardizacijski proces. (Samardžija 2011: 411) Također, Faust Vrančić u 16. stoljeću izdaje prvi potpuniji rječnik pod nazivom *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* (1595.). (Vince 1978: 60) 17. stoljeće je važno jer se tada javlja prva hrvatska gramatika koja opisuje hrvatski jezik Bartola Kašića izdana 1604. godine pod nazivom *Institutionum linguae illyricae libri duo*. (Vince 1978: 62-63) Branka Tafra stoga smatra da standardizacija hrvatskog jezika počinje izdavanjem upravo tog djela. Također, počinje se tiskati sve više leksikografskih djela. Primjerice, Juraj Habdelić piše *Dictionarum ili reči slovenske* (1670.), Ivan Belostenec izradio je „najbogatiji rječnik kajkavskog narječja“ (Vince 1978: 65) pod nazivom *Gazophylacium*) te je u tim djelima sabrano ponajprije „blago kajkavskog narječja“ (Vince 1978: 65). U 18. stoljeću objavljena su tri važna leksikografska djela: „trojezični rječnik Ardelia della Belle *Dizionario italiano, latino, illirico* (1728.), dvojezični dvosmjerni rječnik Ivana Belostenca *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium* (1740.) i četverojezični rječnik Franje Sušnika i Andrije Jambrešića *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples* (1742.)“ (Samardžija 2013: 440). U tom stoljeću nastaju još mnoga druga djela. Također, Dalibor Brozović smatra da je upravo ovo stoljeće bitno u standardizaciji hrvatskoga jezika. (Brozović 2008: 34)

² Primjerice, neke od slova, koje je Ljudevit Gaj zapisao u svom članku *Pravopisz*, mi bilježimo i danas, a to su č, ž, š, lj, nj. Također, dovršava se postupak standardizacije hrvatskog jezika na štokavskoj osnovici, što je i danas tako. Zatim, autori u svojim rječnicima već tada zapisuju nazive koje i mi danas koristimo u svakodnevnom govoru (*brojka, kisik, pojam, dojam*). Te konkretno, što se tiče morfološkog nazivlja koje je predmet ovog rada, već tada pripadnici zagrebačke filološke škole zapisuju nazive kao što su: *imenica, glagol, zamjenica, broj...*

Izdvojimo, primjerice, rješavanje slovopisnih previranja, dovršetak standardizacije na štokavskoj ijekavskoj osnovici, bogat rad na znanstvenom nazivlju.

početkom 19. stoljeća bitno su utjecala na razvoj hrvatskog jezika. Značajni za ovo razdoblje jesu hrvatski narodni preporod koji se javlja 1790.⁴ godine i traje sve do 1848.⁵ godine te ilirski pokret koji se javlja tridesetih godina 19. stoljeća. Iako ima više različitih filoloških podjela 19. stoljeća⁶, izabrali smo onu Sande Ham koja navedeno stoljeće dijeli na: „ilirsko razdoblje (od 30-ih godina do polovice 19. st.), razdoblje filoloških škola (od polovice 19. st. do 90-ih godina 19. st.) te razdoblje pobjede hrvatskih vukovaca (posljednje desetljeće 19. st.)“ (Ham 2006:65). U spomenutom drugom dijelu razdoblja bitno je djelovanje četiriju filoloških škola od kojih tri nose naziv prema gradu u kojem djeluju⁷ dok je četvrta imenovana prema svom uzoru⁸. Bitna za ovaj rad jest zagrebačka filološka škola čiji se rad nastavio na ilirski pokret te će više podataka o njoj i njezinom djelovanju biti u nastavku rada.

Zagrebačka filološka škola imala je nekoliko značajnih predstavnika. Jedan od značajnih leksikografa jest pohrvaćeni Slovak, Bogoslav Šulek. Svoja

³ Pred početak ilirskog pokreta Europa izlazi iz krize koja je nastala nakon napoleonskih ratova te se počinju javljati nacionalni pokreti. Također, javljaju se elementi koji su vodili sukobu između ugarskog i hrvatskog dijela Monarhije. (Novak 2012: 74) Što se tiče Hrvatske, ona je stoljećima balansirala između bečkog dvora i ugarskog plemstva u kulturnom i političkom smislu. Veći dio Hrvatske je bio interesima spojen s ugarskim, no 1832. godine skupina plemstva donosi modernije zahtjeve iz perspektive socijalne politike. Tako zahtijevaju „samostalnu vladu, ujedinjenje hrvatskih teritorija i stvaranje „Kraljevstva iliričkog“ u sklopu Habsburške monarhije“ (Novak 2012: 75). Za preporodnu fazu je već karakteristično oblikovanje nacija u 19. stoljeću te se „,budi“ svijest nekoga naroda o sebi, svojoj tradiciji i vrijednosti“ (Novak 2012: 72).

⁴1790. godine započinje otpor protiv uvođenja mađarskoga jezika kao službenoga. (Novak 2012: 72)

⁵ 1848. je godine postignuto integranje najvišeg društvenog sloja u hrvatsku naciju te se počinju osnivati hrvatske institucije. Također, te godine se ukida feudalizam u Habsburškoj monarhiji. (Novak 2012: 72)

⁶Primjerice, Ivo Pranjković 19. stoljeće dijeli na: prvo razdoblje koje obuhvaća prva tri desetljeća te se tu nastavljaju tendencije 18. stoljeća, drugo razdoblje traje od 30-ih do 50-ih godina 19. stoljeća (ilirsko razdoblje) te treće razdoblje je razdoblje filoloških škola od 50-ih godina do kraja 19. stoljeća. (Usp. Pranjković 2010.) Dalibor Brozović razdoblje standardizacije hrvatskog jezika dijeli na: tri predstandardna razdoblja (od početaka pismenosti do kraja 15. stoljeća; 16. stoljeće; 17. i polovica 18. stoljeća) i tri razdoblja „razvoja jezičnog standarda“ (Brozović 2008: 34)(od 50-ih godina 18. stoljeća do hrvatskog narodnog preporoda; od hrvatskog narodnog preporoda do kraja 19. stoljeće; 20. stoljeće). (Brozović 2008: 33-35)

⁷U Zagrebu djeluje zagrebačka, u Rijeci riječka, u Zadru zadarska filološka škola.

⁸ Škola hrvatskih vukovaca nosi naziv prema Vuku Stefanoviću Karadžiću.

tri glavna leksikografska djela piše u drugoj polovici 19. stoljeća, a to su *Němačko-hrvatski rječnik* (1860.), *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874.) i *Jugoslavenski imenik bilja* (1879.). Bio je svestran čovjek te zahvaljujući njegovom predanom i dugogodišnjem radu u hrvatski jezik unosi niz novih znanstvenih naziva, a neki su i danas u upotrebi. Preuzimajući riječi iz hrvatskih narječja (prvo iz štokavskog, a onda iz kajkavskog i čakavskog), potom pohrvaćujući riječi iz slavenskih jezika⁹, a na kraju i tvoreći nove riječi obogatio je hrvatsku terminologiju. Brojni autori koji su pisali o njegovu životu i radu, poput Igora Gostla (1995.), Ive Pranjkovića (2015.), Tomislava Markusasa (2008.) nazivaju ga ocem hrvatskoga znanstvenoga nazivlja.

U ovome završnom radu, ukratko će biti pojašnjeno djelovanje zagrebačke filološke škole, a ponajprije leksikografa Bogoslava Šuleka te će biti provedena analiza njegova morfološkog nazivlja u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja* (1874.). Nadasve, ovdje su uzeta dva članka koja su nam polazišta pri toj analizi te prema analizama koje su provedene u njima, iznesena je i analiza Šulekova rječnika.

⁹ Posuđivao je riječi iz slavenskih jezika (slovački, češki, ruski, slovenski) te ih prilagodio hrvatskom jeziku.

2. Metodologija

Zadatak ovog završnog rada bio je, uz pomoć odabrane literature i zadanog izvora (*Rječnik znanstvenog nazivlja*), istražiti koje morfološko nazivlje donosi Bogoslav Šulek u svom najpoznatijem terminološkom rječniku *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* (1874.) te ga usporediti s morfološkim nazivljem ostalih pripadnika zagrebačke filološke škole koje je utvrđeno u dvama člancima¹⁰.

Rad smo započeli kraćim povijesnim podacima vezanim uz zagrebačku filološku školu kojoj je pripadao Bogoslav Šulek te jezičnim značajkama navedene filološke škole. Pri pisanju tog dijela rada služili smo se djelima Milana Moguša *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, 4. knjigom iz edicije *Povijest hrvatskoga jezika* vezanom uz 19. stoljeće te Zlatka Vincea *Putovima hrvatskog književnog jezika*. Također, služili smo se i knjigama Sande Ham *Povijest hrvatskih gramatika* i *Jezik zagrebačke filološke škole*, djelom profesora Marka Samardžije *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika* te knjigom Branke Tafre *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Isto tako, pri pisanju o pojmu ilirizma korištena je knjiga Kristiana Novaka *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca*.

Zatim slijedi biografija Bogoslava Šuleka koja je pisana prema djelima Igora Gostla pod nazivom *Bogoslav Šulek: otac hrvatskog znanstvenog nazivlja* i Tomislava Markusa naziva *Bogoslav Šulek i njegovo doba*.

Treće poglavlje ovog završnog rada govori o samom rječniku koji je predmet ovog rada, o *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja* (1874.). Pri pisanju tog poglavlja služili smo se literaturom kojaje

¹⁰ *Parčićevo morfološko nazivlje u kontekstu morfološkog nazivlja zagrebačke filološke škole* (B. Morić-Mohorovičić) i *Morfološko nazivlje u gramatikama i rječnicima Dragutina Antuna Parčića* (B. Morić-Mohorovičić i A. Vlastelić)

korištena pri pisanju same biografije Bogoslava Šuleka. Također, temeljno Šulekovo djelo kojim se služimo pri pisanju ovog rada jest pretisak navedenog rječnika iz 1990. godine te predgovor i pogovor navedenog pretiska rječnika

Potom dolazimo do samog zadatka ovog rada te se iznosi koje nazive iz područja morfologije zapisuje Bogoslav Šulek, a služi nam navedeni *Rječnik znanstvenog nazivlja*. Također, polazište za ovaj dio rada bila su nam dva članka, *Parčićevo morfološko nazivlje u kontekstu morfološkog nazivlja zagrebačke filološke škole* profesorice dr. sc. Borane Morić-Mohorovičić te rad spomenute profesorice u suautorstvu s Anastazijom Vlastelić pod nazivom *Morfološko nazivlje u gramatikama i rječnicima Dragutina Antuna Parčića*. Na temelju analiza morfološkog nazivlja koje su utvrđene u njima, napisana je i analiza Šulekova rječnika te uspoređena s nazivljem ostalih pripadnika zagrebačke filološke škole koje se nalaze u navedenim člancima.

3. Zagrebačka filološka škola

U Hrvatskoj su u 19. stoljeću djelovale četiri filološke škole koje su imale važnu ulogu u tom razdoblju. To su bile zagrebačka na čelu s Adolfom Veberom Tkalčevićem, riječka na čelu s Franom Kurelcom, zadarska s Antom Kuzmanićem te škola hrvatskih vukovaca sa značajnim predstavnikom Tomom Maretićem. (Moguš 2009:171)

Za ovaj nam je rad značajna zagrebačka filološka škola. Ona je izrasla iz ilirskog pokreta koji je trajao od 1835. do 1843. godine¹¹, a kojem je cilj bio kulturno i političko jedinstvo svih Ilira, točnije južnoslavenskih naroda te ujedinjenje svih Hrvata u jednom jeziku¹². (Novak 2012) Zagrebačka filološka škola nastavlja ilirsku koncepciju hrvatskog jezika, što se tiče jezične i grafijske

¹¹Prema nekim su autorima ilirski pokret, ilirizam i hrvatski narodni preporod sinonimi, dok prema drugima je ilirizam samo etapa hrvatskog narodnog preporoda. Tako se početnom fazom hrvatskog narodnog preporoda smatra godina 1790. kada počinje otpor uvođenju mađarskog jezika u hrvatske zemlje kao službenoga, a završetkom 1848. godina kada počinje i apsolutizam. (Novak 2012: 72) Također, postoje različita mišljenja autora o godinama kada je trajao ilirski pokret te su većinom prijepori bili o početnoj godini tog pokreta. Tako su neki stručnjaci smatrali početkom pokreta 1830., neki 1832, a neki 1835. godinu, a to je kod njih ovisilo o tome koja su djela smatrali važnijima. „Jesu li važnijom držali Gajevu knjižicu o pravopisu, Draškovićevu *Disertaciju* ili početak izlaženja *Novina*.“ (Novak 2012: 73) Ovdje navodimo 1835. i 1843. godinu kao granične godine ilirskog pokreta „jer su sami ilirci 1835. godinu često spominjali kao početnu godinu“ (Novak 2012: 73), a 1843. godina je krajnja godina jer je tada zabranjeno ilirsko ime. (Novak 2012: 73)

¹²„Očuvanje kulturnoga identiteta hrvatskog naroda zaustavljanjem mađarizacije i stvaranjem standardnoga polivalentnog jezika s unificiranim poljem primjene te očuvanje političkoga identiteta Hrvatske unutar Monarhije bile su dvije komponente minimalističkoga program iliraca... Kulturno ujedinjavanje južnoslavenskih naroda i u daljnjoj perspektivi njihovo političko ujedinjavanje komponente su maksimalističkog programa iliraca.“ (Novak 2012: 90)

Ilircima bavljenje jezikom nije bila popratna djelatnost te im je bilo bitno stvaranje nacionalnog jezika. „Jezik je bio potvrda nacionalnoga identiteta, izvor slaganja i razilaženja, sredstvo za ostvarivanje političkih ciljeva. Ujedinjenje svih Hrvata u jednom standardnom jeziku iz više je razloga bilo glavni integracijski element hrvatske nacije...“ (Novak 2012: 91, a prema Tafra 2006: 44)

konceptije¹³ te želi dovršiti proces standardizacije¹⁴ na osnovi rezultata „iliričkoga“ programa. (Moguš 2009: 177) Teži se normiranju jezika na novoštokavskim temeljima uz nazočnost starijih nenovoštokavskih sastavnica. (Ham 1996) Također, pripadnici zagrebačke filološke škole zalagali su se za jezična rješenjakoja su već bila zastupljena¹⁵ u književnim tekstovima. (Moguš 2009: 178)

Zagrebačka filološka škola je pokrenuta 1835. i 1836. godine u okviru ilirskog pokretakojem je predvodnik bio Ljudevit Gaj, a koji je financirao pokret, tiskaru i novine. (Novak 2012: 77) Neki od istaknutijih predstavnika ove škole jesu gramatičari Vjekoslav Babukić, Adolfo Veber Tkalčević, Antun Mažuranić, Jakov Užarević, Ivan Mažuranić, gramatičar i leksikograf Dragutin Antun Parčić te leksikograf Bogoslav Šulek. Neki od pripadnika zagrebačke škole s vremenom se počinju neslagati sa stavovima ostalih zagovornika

¹³ Jezična koncepcija temeljena je na novoštokavskim temeljima uz prisutnost starijih, nenovoštokavskih elemenata (npr. nesinkretizirani padežni nastavci za DLI). (Ham 1998: 10)

Grafijska koncepcija obuhvaća grafijska rješenja koja daje Gaj za vrijeme ilirskog pokreta u svom kratkom članku *Pravopisz* (1835.). U tom članku on zapisuje znakove č, ž, š (kao što je to napravio već u *Kratkoj osnovi horvatsko-slavenskog pravopisanja*), a umjesto preuzete tilde iz češkog jezika, Gaj koristi dvoslove *tj, dj, gj, lj, nj*. (Vince 1978: 207) Dio te grafije imamo i danas u hrvatskom jeziku. Č, ž, š, lj, nj se i danas bilježe, dok se umjesto dvoslova *tj, dj, gj* danas bilježe *ć, đ*.

¹⁴ Postoje različita mišljenja jezikoslovaca o početku standardizacije hrvatskog jezika. Tako Dalibor Brozović smatra da je standardizacija hrvatskog jezika počela od sredine 18. stoljeća (Brozović 1970: 138), dok Branka Tafra smatra da su počeci standardizacije već u 17. stoljeću kada izlazi prva hrvatska tiskana gramatika Bartola Kašića te smatra da nije bilo prekida u razvoju hrvatskog jezika kao što je to smatrao Brozović (Tafra 2012). Branka Tafra smatra da je logičan zaključak da standardizacija hrvatskog jezika započinje s Bartolom Kašićem „jer on kao čakavac svjesno odabire štokavštinu za *opći jezik*“ (Tafra 2012: 30). „Kašić je zapravo simbolički početak jer je napisao prvu hrvatsku gramatiku, doduše s mješavinom čakavskih i štokavskih jezičnih elemenata, ali je njegova opredijeljenost u drugim djelima za štokavski *opći jezik* svjestan odabir dijalekatne osnove.“ (Tafra 2012: 30)

¹⁵ Zalažu se za morfem –ah u genitivu množine imenica, zalažu se za rogato e (ě), muklo e (è), nesinkretizam u dativu, lokativu i instrumentalu množine i sl. (Moguš 2009: 178)

navedene škole te kasnije napuštaju koncepte iste. To su bili Vatroslav Jagić¹⁶ i Ivan Danilo¹⁷

„Zagrebačka je škola imala zadatak“, piše tada Veber Tkalčević, „da kajkavce i čakavce privede u kolo štokavacah, kako bi se raširilo književno polje. Ne bi bilo mudro da su za taj cilj poprimili Ilirci, među kojima je bilo i štokavacah, namah skrajnju štokavštinu, jer bi tim bili morali žrtvovati silu dobrih riječih i frazah. Zato su, proučivši sva tri narječja, prihvatili iz štokavštine one oblike, kojima se ona najjače ističe, a zadržali iz kajkavštine i štokavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrli među štokavci. Takvim su načinom doveli Ilircina čudo svijeta u kratko vrijeme kajkavce i čakavce u štokavsku zajednicu...“ (Veber Tkalčević 1999: 425)¹⁸

Slične je misli izrekao je i August Šenoa: „Mi mislimo da je temelj književnog jezika štokavština i da ga upotpunjavati valja rječmi kajkavskoga i čakavskoga narječja, ako su te rieči po svom korjenu razumljive štokavcu i ako u štokavštini uopće za koj pojam rieči ne ima il samo tuđa rieč ima.“ (Moguš 2009: 178).

Kako se u ovome radu bavimo leksikografskim djelom, potrebno je spomenuti koja su još leksikografska djela bitna za djelovanje zagrebačke filološke škole. Za Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića bismo mogli reći da donose preorijentaciju u leksikografiji te ona postaje dvojezična i terminološka¹⁹

¹⁶Objavom rasprave *Naš pravopis* u časopisu *Književnik* počinje odstupati od koncepcije zagrebačke filološke škole. On u toj raspravi smatra da se ne može povući granica između *etimološkog* i *eufoničnog*, da se fonem *ć* ne može pisati kao dvoslov tj, da se rogato *ě* zamijeni s *ie/je*, da se prestane pisati muklo *è* ispred *r* (*krv*), i da treba napustiti fonem *-ah* u genitivu množine ženskoga roda. Time se suprotstavlja koncepciji zagrebačke filološke škole. (Moguš 2009:181)

¹⁷ Odlazi, kao i Jagić, u tabor hrvatskih vukovaca.

¹⁸ Preuzeto iz pretiska Veberova teksta iz 1884. godine. Kurelac, F., Šulek, B., Pacel, V., Veber Tkalčević, A.: *Jezikoslovne rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

¹⁹ „U zadnjim su desetljećima XIX. stoljeća nov zamah doživjele i dvojezična i terminološka leksikografija obogaćene tada nizom opsegom i namjenom različitih vrijednih djela.“ (Samardžija 2015:469) To znači da

(Samardžija 2015: 469). Njihov rječnik naziva se *Deutsch-ilirisches Wörterbuch* (1842.), ali prema mišljenju Vladoja Dukata veliki dio posla obavio je sam Mažuranić čija je i ideja bila sastavljanje navedenog rječnika (Vince 1978: 249). To je bio prvi veći rječnik koji je sadržavao oko četrdeset tisuća riječi, a bio je i prvi moderni²⁰ rječnik u devetnaestom stoljeću – „prvi u kojem se pokušalo u cijelosti njegovoj prikazati novi jezik naše lijepe knjige, naše nauke i našega obrazovnoga društva naroda...“ (Samardžija 2015: 481). Pri pisanju ovog rječnika Mažuraniću i Užareviću poslužila su djela njihovih leksikografskih prethodnika kao što su: Josip Voltić²¹, Joakim Stulli²² i Rudolf Fröhlich Veselić²³. (Samardžija 2015: 480)

Značajan za spomenutu školu jest i franjevac trećoredaš Dragutin Antun Parčić. U jezikoslovlju je, između ostaloga, trag ostavio svojim hrvatsko-talijanskim i talijansko-hrvatskim rječnicima, a to su: *Rječnik ilirsko-talijanski (polag najnovijih izvora)* (1858.), *Vocabolario italiano-slavo (ilirico) – Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)* (1868.), *Rječnik slovensko-talijanski – Vocabolario slavo-italiano* (1874.), *Vocabolario italiano-slavo (croato) –*

krajem 19. stoljeća raste broj rječnika koji su pisani dvama jezicima te donose termine iz različitih područja znanosti.

²⁰ U ono vrijeme moderan rječnik jer je pisan tada novim hrvatskim jezikom, zasnovanim na štokavskom narječju te će taj jezik još rasti i dospjeti u škole, učilišta, upravu i slično. Te je to „prvi rječnik pisan novim pravopisom“ (Vince 1978: 249).

²¹ Josip Voltić (Tinjan, 1750. – Beč, 1825.) hrvatski je jezikoslovac, a glavno mu je djelo *Ričoslovník iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom ili pismenstvom* (1803).

(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65303> (15.7.2020.))

²² Joakim Stulli (Dubrovnik, 1730. – Dubrovnik, 1817.) hrvatski je leksikograf koji je napisao veliki trojezični rječnik: *Lexicon Latino-Italico-Illyricum* (1801), *Rječoslozje ilirsko (slovensko)-italijansko-latinsko* (1806), *Vocabolario italiano-illirico-latino* (1810).

(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58525> (15.7.2020.))

²³ Rudolf Fröhlich Veselić (Beč, 1819. – Mondsee, 1862.) hrvatski je pisac i jezikoslovac, a značajan je jer je preveo Babukićevu slovniciu iz 1836. *Osnove ilirske gramatike* pod naslovom *Grundzüge der Ilirischen Grammatik*, 1839. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20715> (15.7.2020.))

Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski) (1887.), Rječnik hrvatsko-talijanski (1901.). (Gostl 1998)

U daljnjem dijelu rada bit će nešto više riječi o Bogoslavu Šuleku te njegovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja (1874.)*.

4. Bogoslav Šulek

Bogoslav Šulek poznati je hrvatski leksikograf, jezikoslovac, publicist, prirodoslovac, pisac školskih knjiga, historiograf, prosvjetitelj i prevodilac. Rođen je 1816. godine i porijeklom je Slovak. U Požunu, danas Bratislavi, završio je 1837. godine pravni i teološki studij. (Gostl 1995: 40) Zbog svoje naglušnosti, nije se uspio zarediti te je 1838. godine došao u Slavonski Brod, naučio hrvatski i ostao u Hrvatskoj te se uključio potpuno u njezin kulturni i politički život. (Gostl 1995: 40) Radio je u Zagrebu u tiskari, nastavio kao novinar i urednik, a potom kao znanstvenik. Od 1866. g. bio je član JAZU, a 1867. godine promaknut je u doktora znanosti na temelju napisane disertacije o Ruđeru Boškoviću. (Martinić 1993: 77) Možemo ga svrstati „među najplodnije i najsvestranije hrvatske kulturne i znanstvene djelatnike 19. stoljeća“ (Pranjković 1999: 151).

U svojim znanstvenim i leksikografskim radovima istaknuo se kao pobornik jezičnog čistunstva odnosno purist (Pranjković 1999: 151), tome je pridonijelo i to što se on borio protiv turcizama koji su počeli ulaziti u hrvatski jezik. To je ponajprije vidljivo i u rječniku koji je tema ovog rada. Tako je ponajprije nazive posuđenica pronalazio u hrvatskim narječjima (ponajprije štokavskom, a onda i u kajkavskom i čakavskom), potom posuđujući riječi iz slavenskih jezika (najčešće iz slovačkog i češkog, ali i iz ruskog i slovenskog), a na kraju je oblikovao novotvorenice. (Vince 1978) Zbog tih svojih načela došao je u sukob sa zagovornicima takozvanoga čistoga narodnog jezika (hrvatskim vukovcima) koji su kritizirali njegove postupke, a njegova leksička rješenja nazivali podrugljivo „šulekizmima“. (Samardžija 2015: 489) Unatoč tome, u našem su se jeziku i do danas zadržali mnogi Šulekovi nazivi²⁴, stoga s pravom

²⁴ Primjeri nekih Šulekovih naziva koji se i danas koriste: *brojka, kisik, pojam, dojam, abeceda, dragulj, neboder, velegrad* i mnogi drugi.

možemo reći da je uvelike pridonio hrvatskom nazivlju na području društvenih i prirodnih znanosti, tehnologije i urbane civilizacije (Martinić 1990: 1377). Zbog jezičnog čistunstva koje je bilo prisutno u njegovim djelima, često je bio proglašavan „kovačem jezičnih novotvorina, unositeljem slavenskih aloglotema, pohrvatiteljem mnogih stručnih internacionalizama“ (Gostl 1995: 98).

„Osobito je zaslužan zbog toga što je pripomogao da hrvatski jezik postane „diplomatički“, odnosno da postane jezik državnih i javnih poslova, jezik prosvjete i znanosti.“²⁵ (Pranjković 1999: 151), „U tom području su neprocjenjivu ulogu odigrala tri njegova značajna velika rječnika“ (Pranjković 1999: 151), poznata leksikografska djela zagrebačke filološke škole, a „koja su obilježila daljnji razvoj hrvatskoga jezika“ (Pranjković 1999: 151). Šulekova leksikografska djela je „Matoš nazvao „intelektualnom hrvatskom štedionicom“, a Petar Skok njihova autora jezičnim genijem“.²⁶ Ta tri značajna rječnika su: *Němačko-hrvatski rječnik* (1860.), *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874.) i *Jugoslavenski imenik bilja* (1879.).

Němačko-hrvatski rječnik je izdan 1860. godine i u dva velika sveska obuhvaća 107 araka s preko sto tisuća njemačkih riječi, a kao polazište mu je poslužio *Němačko-hrvatski slovar* Mažuranića i Užarevića. (Gostl 1995) Za njemački dio rječnika uzor mu je bio Heinsiusov²⁷ rječnik. (Vince 1978: 537 i Gostl 1995: 75) Pri radu na tom rječniku je imao brojne suradnike, a istaknuo se Ivan Trnski (Vince 1978: 539 i Gostl 1995: 78). Rječnik je Šulek posvetio J. J.

²⁵ Hrvatski jezik postaje „diplomatički“ nakon govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Hrvatskom saboru na hrvatskom jeziku 23. listopada 1847. godine. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34496> (14.6.2020.))

²⁶ Kurelac, F., Šulek, B., Pacel, V., Veber Tkalčević, A.: *Jezikoslovne rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

²⁷ Theodor Heinsius, njemački gramatičar i leksikograf koji je napisao rječnik *Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache mit Bezeichnung der Aussprache und Betonung* iz 1840. godine, objavljen u četiri sveska, sa tri i pol tisuće strana.

Strossmayeru.²⁸ Na kraju rječnika nalazi se Popis vlastitih imena (osoba izemljopisnih imena), nakon njega Dodatak s dopunama, ispravcima i onim što treba ispustiti te potom popis riječi koje se pišu jatom i njihov izgovor.²⁹

Jugoslavenski imenik bilja je treće Šulekovo leksikografsko djelo iz 1879. godine, a sadrži hrvatske riječi, potom njihova latinska istovrijednica, a onda i sinonimi iz slavenskih jezika (posebno češkog i ruskog). (Markus 2008) Tu dolazi do izražaja njegovo poznavanje botanike, a zastupljeni su i slovenski nazivi i iz tog razloga se u naslovu nalazi pridjev *jugoslavenski*.³⁰ I tokom izrade ovog rječnika, Šulek je imao brojne suradnike, a istaknuo se Mato Vodopić, dubrovački župnik. I u ovaj rječnik, Šulek je uvrstio „mnogo neologizama i slavenskih pozajmljenica“. (Vince 1978: 562)

Osim što je bio izvrstan leksikograf, Šulek je bio jezikoslovac u punom smislu te riječi. Tako je pisao razne članke o problematici hrvatskog pravopisa te grafije (*O dvoglascu ie*), a sudjelovao je i u raspravama o standardološkim i nacionalnojezičnim pitanjima. Tu valja istaknuti članak *Srbi i Hrvati* koji je bio jedino njegovo političko djelo, a u njemu odgovara na Karadžićevo djelo *Srbi svi i svuda* u kojem Karadžić govori da su pravi Hrvati samo čakavci. (Gostl 1995: 49) Bogoslav Šulek vrlo je poznat i kao autor brojnih školskih knjiga, a tu treba istaknuti *Naputak za one, koji uče čitati* koji je bio, prema Ivanu Martiniću, prvi izvorni hrvatski didaktički priručnik za učitelje (Martinić 1993: 80), zatim *Biljarstvo, Konjarstvo, Prirodni zakonik ili popularna fizika* te *Lučba za*

²⁸ „Preuzvišenomu i prečasnomu gospodinu Jurju Strossmayeru, milosti Boga i apostolske stolice bosansko-djakovačkomu i srēmskomu biskupu, c. k. apost. veličanstva tajnomu savētniku, rimskomu grofu-pristavu papinskoga prēstola, biogradske i smederevačke biskupije apostolskomu upravitelju, nj. c. k. apostolskoga veličanstva naslovnomu kapelanu, državnomu vēčniku, mudroslovja i sv. bogoslovja doktoru, bogoslovnoga fakulteta na sveučilištu bečkom i peštanskom kolegialnomu članu itd. U znak duboka štovanja posvećuje pisac.,, (Šulek 1860)

²⁹Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: <http://ihjj.hr/iz-povijesti/bogoslav-sulek/38/> (10.4.2020.)

³⁰ Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: <http://ihjj.hr/iz-povijesti/bogoslav-sulek/38/> (10.4.2020.)

svakoga ili popularna kemija. (Pranjković 1999: 155) Također, pisao je i književne kritike te sastavljao i/ili prevodio čitanke.

Bogoslav Šulek umire u Zagrebu 1895. godine.

Bogoslav Šulek pobornik je koncepcije zagrebačke filološke škole te, zahvaljujući njemu i njegovuradu, danas u hrvatskom jeziku imamo nazive za pojedine pojmove, a ne preuzete iz drugih jezika. Za kraj ovog odlomka izdvojili bismo riječi dvaju hrvatskih jezikoslovca. Ivo Pranjković za Šuleka kaže: „...može se zaključiti da je Bogoslav Šulek, mali, skromni, boležljivi, ali izuzetno marljivi i svestrani ilirac odnosno jedan od glavnih predstavnika zagrebačke filološke škole bio pravi čovjek u pravo vrijeme na pravom mjestu.“ (Pranjković 1999: 157)

„A Josip Torbar ovako je ocijenio Šulekovo djelovanje među Hrvatima: Šulek (se) punim pravom broji u koloonih po naš narod znamenitih muževa, koji su u trećem deceniju našega vijeka trgnuli narod iz intelektualnoga, narodnoga i političkog mrtvila, te ga preporodili k novom životu, zato ih harni narod prozva otcevima svoga narodnoga preporoda.“ (Gostl 1995: 69)

5. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*

Godine 1861. u školama je njemački jezik zamijenjen hrvatskim te se ponavlja situacija iz 1848. godine³¹ i nastaje potreba za opskrbljavanjme škola hrvatskim knjigama. (Martinić 1990: 1375) Također, zbog različitosti i nesređenosti znanstvenog nazivlja dosta je trpilo ponajprije školstvo te je stoga, na poticaj Franje Račkoga, školskog nadzornika pri Kraljevskom dalmatinsko-hrvatsko-slavonskom namjesničkom vijeću, pokrenuto prikupljanje i odabir znanstvenih naziva. (Gostl 1995:90) Tu potrebu prepoznao je i Šulek te u predgovoru rječniku piše: „Uvedenjem hrvatskoga jezika u sva učilišta, a tim i u znanosti, nastade prieka potreba jedinstva u znanstvenom nazivlju, da ne bude svaka školska knjiga rek'bi drugim jezikom pisana. Ovu potrebu je svatko osjećao, al prvi joj je nastojao doskočiti prečastni kanonik g. dr. Franjo Rački, dok je bio nadzornikom učionah.“ (Šulek 1990: VII) Nakon nekoliko godina stvoreno je temeljno djelo hrvatske poslijepreporodne³² leksikografije *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* (Martinić 1993: 77). To je prvi hrvatski terminološki rječnik u punom smislu te riječi te je i upravo zbog njega Šuleku nadjenuta titula *oca hrvatskog znanstvenog nazivlja* (Gostl 1995). Prvi svezak ovog rječnika tiskan je u Narodnoj tiskari dr. Ljudevita Gaja 1874., a drugi 1875. godine također u Narodnoj tiskari dr. Ljudevita Gaja. (Martinić 1990: 1379)

Za izradu ovog rječnika Franjo Rački je pokrenuo Namjesničko vijeće 1863. godine koje je sastavljalo popis svih njemačkih i latinskih znanstvenih naziva iz svih grana znanosti te iz svih struka. (Martinić 1990 i Gostl 1995: 91) Pri izradi tog popisa bila su prisutna mnoga velika imena kao što su: Vjekoslav

³¹ Godine 1848. također se, umjesto latinskog, hrvatski jezik uvodi u škole i upravu te se javlja potreba za stvaranjem rječnika hrvatskog jezika. (Martinić 1990)

³²Rječnik znanstvenog nazivlja jedno je od najznačajnijih djela nakon završetka hrvatskog narodnog preporoda 1848. godine.

Babukić, Vatroslav Jagić i Adolfo Veber Tkalčević za hrvatsku, grčku i latinsku lingvističku terminologiju, Franjo Bradaška³³, František Bronislav Kořinek³⁴, Matija Mesić³⁵ za povijesnu i geografsku terminologiju, Josip Torbar³⁶, Fran Erjavec³⁷ i Pavao Žulić³⁸ za fizičku i prirodopisnu terminologiju. (Martinić 1990 i Gostl 1995: 91) Izrađeni popisi iz pojedinih struka slali su se gimnazijama, profesorima, stručnjacima na provjeru i dopunu. (Gostl 1995: 91)

Šuleku je kao obrazac za rječnik bio određen, odnosno „preporučeno“ opsegom mali, školski češki rječnik znanstvenog nazivlja *Německo-češky slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a réálné školy*. (Vince 1978: 570) No za hrvatske potrebe, koje su bile veće od čeških³⁹, Šulek je sam proširio leksičku građu tako da uvodi i pojmove za visoka učilišta, a ne samo za srednjoškolske potrebe.

³³ Franjo Bradaška (1829. – 1904.) je bio slovenski gimnazijski profesor i povjesničar. Radio je kao srednjoškolski profesor u Zagrebu, a potom bio profesor i ravnatelj varaždinske gimnazije. (<http://library.foi.hr/m3/autor.php?B=1&A=0000021743&grupa=Gimnazija%20VARA%8EDIN&vrsta=ZBI&H=gimnazija-vz> (10.4.2020.))

³⁴ František Bronislav Kořinek (1831. – 1874.) je bio češki novinar i povjesničar. Radio je i kao profesor u češkim gimnazijama te je autor velikog broja političkih članaka. (https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Korinek_Frantisek-Branislav_1831_1874.xml (10.4.2020.))

³⁵ Matija Mesić (1826. – 1878.) bio je hrvatski povjesničar. Zaredio se te nakon toga postao namjesni učitelj za povijest i geografiju, a kasnije i profesor na Mudroslovnome fakultetu. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40281> (10.4.2020.))

³⁶ Josip Torbar (1824. – 1900.) je bio hrvatski prirodoslovac, pedagog i političar. Zaredio se za svećenika, a bio je i profesor na zagrebačkim gimnazijama. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61830> (10.4.2020.))

³⁷ Fran Erjavec (1834. – 1887.) bio je slovenski pisac i prirodoslovac. Bio je profesor u Zagrebu te član JAZU. Pisao je crtice, novele, pripovijesti, humoreske, političke članke i stručne radove. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18288> (10.4.2020.))

³⁸ Pavao Žulić (1831. – 1922.) je bio hrvatski kemičar. Diplomirao je kemiju s prirodopisom te postao profesor kemije u Zagrebu. U svom kemijskom laboratoriju obavljao analize vode. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67834> (10.4.2020.))

³⁹ Šulek je smatrao da je hrvatskom jeziku potreban terminološki rječnik opširniji od onog školskog, onaj koji obuhvaća šire terminološko područje i koji bi koristili viši zavodi. Smatra da u češkom jeziku postoji već jedan takav rječnik, a to je Jungmannov *Slovník česko-německý* (1834.) (Vince 1978:570)

Ovaj *Rječnik znanstvenog nazivlja* donosi pregled naziva iz svih područja znanosti, od tehničkih, mehaničkih preko botanike, zoologije, kemije, fizike pa sve do jezikoslovlja (koje je predmet ovog rada). (Markus 2008) Što se tiče područja kemije, o tome Šulek piše drugi predgovor *Rječniku znanstvenog nazivlja* pod imenom *O hrvatskom lučbenom nazivlju*. (Gostl 1995: 102)

Kada pogledamo rječnik, možemo uočiti da Šulek tu donosi popis znanstvenih naziva, ali ne govori koji bi se morali upotrebljavati i koji su pravilniji, te to ostavlja svakome na izbor.

Kao što je već spomenuto u prethodnom poglavlju o Šulekovu životopisu, on se pri sastavljanju svojih rječnika vodio načelom purizma. To Šulek pojašnjava i u svojem predgovoru rječniku: „Sastavljajući ovaj rječnik nastojao sam što se više može upotrebljavati prave narodne riječi, a gdje sam mislio, da hrvatski narod neima svoje riječi, ili gdje je nisam mogao doznati, pozajmio sam ju od srodnih slavenskih plemenah, kad mi se je učinila, da je prema našem govoru; al sam uvijek zabilježio jezik, od kojega je posuđena, da se znade, kojega je porekla... Ondje, gdje u slavenskih plemenahnenadjoh pomoći, nastojah stvoriti primjereni naziv; ali opet nisam sve poprieko prevodio, nego samo ono, za što sam mislio, da bi se moglo čisto hrvatski izraziti. Poradi toga ima u ovom rječniku dosta barbarizamah... U ovome rječniku ima puno riečih, koje do sada nisu bile upotriebljene u naših knjigah; nu varao bi se, tko bi mislio, da su sve te rieči od mene skovane.“ (Šulek 1990: IX.)

Šulekov *Rječnik znanstvenog nazivlja* različito je vrednovan od strane drugih te su ocjene bile oprečne u ono vrijeme. S jedne strane, bio je to rječnik hvaljen kao sjajan, široko obuhvatan te iscrpan, a s druge strane je odbacivan kao nepouzdan, bez argumentacije. (Gostl 1995: 106) Unatoč svemu tome što se neke tvorbe i nisu uvijek uklapale i nisu bile uspješne⁴⁰, možemo reći da je

⁴⁰ Na primjer: *kajba* (kajanje), *zorba* (teorija), *lučba* (kemija), *mjer* (metar), *mjeretina* (kilometar), *projam* (anticipacija) i druge. (Martinić 1990)

Šulek iza sebe ostavio neprocjenjivo kulturno dobro hrvatskom znanstvenom nazivlju, a bez kojega bi komunikacija među ljudima u određenim profesijama bila otežana te bi se vjerojatno upotrebljavale strane riječi. (Gostl 1995: 107)

Ono što je važno istaknuti jest to da se ovaj rječnik može smatrati i petojezičnikom. (Martinić 1990: 1389) To je zato što je Šulek u njega ponegdje uvrstio i engleske i francuske paralele za neke termine. Za njih kaže da ih je uvrstio kako bi Hrvati naučili i neke njihove nazive, a i da bi ih usporedili s hrvatskima te shvatili da su domaće riječi bolje nego posuđenice. (Martinić 1990: 1388-1389 i Markus 2008: 179) Također to Šulek i sam navodi u svojem predgovoru: „Isto tako sam tehničkim strukam dodavao francezko i englezko nazivlje, koje zato, da ga našinci nauče, koje zato, da sravnjujuć nazivlje glavnih evropskih jezika nauče poznavati i cijeniti vrsnoću hrvaštine i preimućvo njezine gibkoće i okretnosti, jer će jim udariti u oči preciznost, jedrina i lakoća naših nazivah naprama inostranim.“ (Šulek 1990: VIII)

Za kraj ovog poglavlja valja istaknuti da s pravom možemo čutida je *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivljatemelj* hrvatskog znanstvenoga nazivlja, te ono nosi „epitet kapitalnoga terminološkog rada“ (Gostl 1995: 97) koji je utjecao na kasnije autore i njihova djela.

6. Morfološko nazivlje u *Rječniku znanstvenog nazivlja*

U ovom poglavlju analizirat će se morfološko nazivlje Bogoslava Šuleka u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*. Krenut ćemo prvo od pojma morfologije koju Šulek naziva *likoslovlje* kao što je to i u Vebera (Morić-Mohorovičić 2016: 71) te je vidljivo da on taj pojam koristi po uzoru na vođu zagrebačke škole. A pojam *likoslovlja* nalazimo i u Parčićevoj gramatici i rječnicima (Morić-Mohorovičić, Vlastelić 2018: 231). Prvo ćemo krenuti s promjenjivim vrstama riječi, a to su imenice, glagoli, pridjevi, zamjenice i brojevi.

Dok „Babukić imenicu naziva *ime samostavno* i *samostavnik*, Mažuranić *samostavno ime*, Veber *samostavnik*“ (Morić-Mohorovičić 2016: 71), Parčić *samostavno ime* ima u rječnicima, a „nazivi *samostavnik* i *imenica* su potvrđeni u njegovoj gramatici *Grammatica della lingua slava (illirica)*, dok u rukopisnoj gramatici nailazimo na *samostavnik* i *samostavnoime*“ (Morić-Mohorovičić 2016: 71 i Morić-Mohorovičić, Vlastelić 2018: 231), Šulek u svojem *Rječniku znanstvenog nazivlja* govori o *samostavniku* i *imenu*. Također možemo reći da je on naziv *samostavnik* uvrstio u svoj rječnik po uzoru na rječnike koji su prethodili njegovu, jer svaki od njih ima i taj naziv za imenicu, uz još nekoliko ponuđenih rješenja, a zapisuje još i naziv *ime*.

Kad smo već kod *imenica*, uz nju se vezuju i gramatičke kategorije roda, broja i padeža. „U predstavnika zagrebačke filološke škole kategorija roda potvrđena je nazivom *spol*“ (Morić-Mohorovičić 2016: 72), pa se taj pojam *spola* nalazi i kod Šuleka te je i ovdje dosljedan ostalim pripadnicima zagrebačke filološke škole. Što se tiče gramatičke kategorije roda, u predstavnika zagrebačke filološke škole nailazimo na jedninu, množinu i dvojninu. Tako Babukić u gramatici iz 1836. godine⁴¹ razlikuje *jedinobrojniki*,

⁴¹ Te godine Babukić izdaje *Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskog*.

dvobrojni i *višebrojni*, a u gramatici iz 1854. godine⁴² govori o *broju jedinstvenom* i *broju množstvenom*. (Morić-Mohorovičić 2016: 72 i Morić-Mohorovičić, Vlastelić 2018: 232) Mažuranić u svojem djelu daje nazive *jednbroj*, *dvobroj* i *višebroj*, Veber predlaže latinske uzore *singular*, *dual* i *plural*, a Parčić navodi pojmove *jednina* i *množina*, a dvojina mu u rukopisu izostaje. (Morić-Mohorovičić 2016: 72 i Morić-Mohorovičić, Vlastelić 2018: 232) Šulek u svojem rječniku jedninu naziva *jedninom* i *jednbrojem*, a množinu *višebrojem* i *množinom* te možemo reći da u tom pogledu slijedi Mažuranića te Parčića. Svaki od tih pojmova Šulek navodi kao zasebnu natuknicu te tako ne možemo zaključiti kojem nazivu on daje prednost. Za pojam dvojine Šulek donosi nazive *dvobroj*, koji je prema Mažuraniću, i naziv *dvojina* te ih, kao i prethodne pojmove, navodi kao zasebne natuknice i ne saznajemo kojoj od njih daje prednost.

Imenske riječi (imenice, zamjenice, pridjevi i brojevi) se dekliniraju ili sklanjaju po padežima pa pojam sklonidbe ili deklinacije se u Babukića javlja kao *sklanjanje* ili *sklonjenje*, u Mažuranića kao *sklonitba*, u Vebera kao *deklinacija*, a u Parčića u rukopisu nailazimo na nazive *sklonitba* i *sklanjanje*. (Morić-Mohorovičić 2016: 72 i Morić-Mohorovičić, Vlastelić 2018: 232) Šulek u svojem *Rječniku znanstvenog nazivlja* pojam deklinacije naziva *sklanjanjem* ili *sklonitbom*. Prednost ne daje ni jednom od tih naziva jer ih navodi svakog kao zasebnu natuknicu u rječniku te i kod ovih naziva vidimo da je uz ostale pripadnike zagrebačke filološke škole jer bilježi termine koji se javljaju kod Babukić i Mažuranića koji svoja djela objavljuju prije rječnika o kojem je riječ u ovom radu. Šulek bilježi naziv *padež* koji navode i ostali predstavnici zagrebačke filološke škole. Za nazive je padeža zagrebačka filološka škola također „često zapisivala i latinske i grčke uzore“ (Morić-Mohorovičić 2016: 72). Tako je Šulek dao ove nazive padeža: *prvi padež*, *nominativus*, *Nominativ*;

⁴² Te godine Babukić izdaje *Ilirsku slovniciu*.

drugi padež, genitivus, Genitiv; treći padež, dativus, Dativ; četvrti padež, accusativus, Akuzativ; peti padež, vocativus, Vokativ; šesti padež, locativuscasus, Lokativ; sedmi padež, instrumentalis, sociativus, Instrumental, Sociativ. Nabrojane nazive padeža Šulek navodi kod natuknice *padež*, a također ih stavlja i kao zasebne natuknice svaki pod svojim slovom.

Za pridjev Babukić u *Ilirskoj slovnici* daje naziv *pridavno ime, pridjevak*⁴³; *pridavnik*, a u *Osnovi slovnice slavjanske* daje naziv *ime pridavno*. Mažuranić pridjev naziva *pridavnim imenom*, Veber *pridavnik* (Morić-Mohorovičić 2016: 74), Parčić *ime pridavno* i *pridavnik* u rječnicima, a *pridavno ime, pridavnik* u rukopisnoj gramatici *tepridjev* u *Grammatici* (Morić-Mohorovičić, Vlastelić 2018: 234), a Šulek ga naziva *pridavnikom* i *pridjevom*. Ne možemo znati kojem nazivu Šulek daje prednost jer su oni napisani u rječniku kao zasebne natuknice. Također je vidljivo i iz ovog primjera da Šulek uzima termine za pridjev po uzoru na Babukića, Mažuranića, Vebera te Parčića.

Osim što se dekliniraju, pridjevi se mogu i stupnjevati odnosno komparirati. Tako Babukić u svojoj prvoj gramatici ne navodi naziv za stupnjevanje, već samo dva stupnja: *drugi stupanj* ili *gradus comp* i *treći stupanj* ili *Superlativus*, a u drugoj gramatici već navodi pojam *prisposobljanje* te govori o *positivu, komparativu (drugom stupnju prisposobljanja)* i *superlativu* *iliti trećem stupnju*. (Morić-Mohorovičić 2016: 74) Mažuranić za stupnjevanje zapisuje pojam *prisposoba* te zapisuje tri stupnja komparacije: *pèrvi* ili *positivus*, *drugi* ili *comparativus* i *treći* ili *superlativus*, Veber stupnjevanje dijeli na *pozitiv, komparativ* i *superlativ*, a Parčić u *Grammatici* razlikuje tri stupnja *positivo, comparativo* i *superlativo*, dok u rukopisnoj gramatici zapisuje hrvatske nazive te stupnjevanje dijeli na *prvi stupanj* ili *positivo, drugi stupanj, comparativo* ili *prisposobljavajući* i *treći stupanj* ili *superlativo*. (Morić-Mohorovičić 2016: 74) Bogoslav Šulek navodi za

⁴³ Babukić tako naziva i atribut. (Morić-Mohorovičić 2016: 74)

komparaciju pojmove *stupnjevanja* i *pri(s)podobe*. Kao i za prethodne navedene nazive, ni za ove ne možemo znati kojem je Šulek davao prednost jer ih navodi kao zasebne natuknice. Stupnjeve komparacije naziva *pozitiv*, *komparativ* i *superlativ* te ih navodi kod natuknice *stupanj* i kao zasebne natuknice. I ove nazive Šulek bilježi u svojem rječniku po uzoru na prethodna djela Babukića, Mažuranića i Vebera.

Zamjenice Babukić naziva *zaimena* te ih dijeli na *samostavne* (imenske) i *pridavne* (pridjevne) te *zaimе prisvojajuće* (posvojne zamjenice) i *pitajuća zaimena* (upitne zamjenice). U *Ilirskoj slovnici* ima podjelu i na *osobna*, *povratna*, *posėdovna*, *pokazna*, *odnosna*, *upitna*, *neopredėljena zaimena*. (Morić-Mohorovičić 2016: 75) Mažuranić i Veber donose nešto drugačiju podjelu zamjenica. Oni u *osobne* zamjenice svrstavaju *posėdovne* i *povratne* zamjenice. (Morić-Mohorovičić 2016: 75) Parčić uz pojam *zaimе* u *Grammatici* zapisuje i pojam *zamjenice* te ih smatra ravnopravnima, a u rukopisnoj gramatici zapisuje naziv *zaimе* kao i njegovi prethodnici. U *Grammatici* Parčić zapisuje istu podjelu kao i Mažuranić, ali izostavlja hrvatske nazive koji se javljaju u rukopisnoj gramatici. (Morić-Mohorovičić 2016: 75) Kod Šuleka pronalazimo termine *zaimе* i *zamjenica*, a navodi ih kao zasebne natuknice te vidimo da termin *zaimе* daje po uzoru na Babukića, Mažuranića i Vebera, a termin *zamjenica* prema Parčiću. Također ima podjelu na *mjestno zaimе*, *odnosno zaimе* i *upitno zaimе* koju donosi u sastavu natuknice *zaimе*.

Brojeve Babukić naziva *ime brojno*, *brojnik*, *broj*, a te nazive koriste i Veber i Mažuranić. Parčić u svojoj *Grammatici* zapisuje pojam *brojnika*, a u rukopisnoj gramatici, uz taj pojam, zapisuje i naziv *broj*. (Morić-Mohorovičić 2016: 76) Šulek taj pojam preuzima od djela koja su prethodila njegovu te ga imenuje *brojem* i *brojnikom*. Naziv kojem daje prednost ne znamo jer ih navodi kao zasebne natuknice. Brojeve Šulek dijeli na: *obći broj*; *osobit*, *poseban broj*; *prost*, *jednovit broj*; *izkonski*, *prvotan broj*; *sastavljen broj*; *početvoren broj*;

brojevi samci, osamljeni brojevi; svezani brojevi; odredjen broj; neodredjen broj; cieli broj; ulomljen broj; mješovit broj; neodvisao broj; istorodni brojevi; raznorodni brojevi; istoimen broj; raznoimen broj; raznoimeni brojevi iste vrsti; imenit broj; bezimen broj; promjenjiv broj; znan broj; neznan broj; odnosno ječan, pozitivan broj; protivni brojevi; desetčani, desetački, dekadični broj; višekratan broj; zamišljen broj; neracionalan broj. Podjelu brojeva zapisuje u natuknicibroj.

„Naziv je za glagol zagrebačkih autora *glagolj*.“ (Morić-Mohorovičić 2016: 76) Kod Šuleka nailazimo na naziv *glagol*(primjećujemo malo odstupanje od drugih predstavnika zagrebačke filološke škole) koji je i danas dijelom hrvatskog standardnoga jezika. Glagoli se u hrvatskom jeziku konjugiraju ili sprežu. Tako Babukić i Parčić zapisuju naziv *sprezanje*, Mažuranić naziv *sprega*, a Veber *konjugacija*.(Morić-Mohorovičić 2016: 76) Kod Šuleka za te pojmove nalazimo nazive *sprega*, *sprezatiko* koji su vidljivi već u Babukića i Mažuranića. Navedene pojmove u rječniku navodi kao zasebne natuknice. Kategorija lica kod Šuleka nosi naziv *osoba*, *lice*, a kod ostalih autora zagrebačke filološke škole također *osoba*. Bogoslav Šulek zapisuje i vrste glagola, a to su: *prielazni glagol*, *dovršni glagol*, *trajni glagol*, *tvorni glagol*. Podjelu glagola zapisuje u natuknici *glagol*.

Pojmovi glagolskih oblika kod Šuleka nose ove nazive: *sadašnje vrijeme* za prezent (Babukić ga naziva *sadašnje vrēme*, Mažuranić i Veber *presens*, a Parčić u rukopisu *sadašnje vrijeme* (Morić-Mohorovičić 2016: 77)), *buduće vrijeme* za futur (Babukić zapisuje *budućevrēme*, Mažuranić *futurum*, Veber *futur*, a Parčić *buduće* (Morić-Mohorovičić 2016: 77)), *prošlo pravo vrijeme* za perfekt, *prošlo historičko vrijeme* za aorist (Babukić ovdje zapisuje naziv *prošasto minućevrēme*, Mažuranić *praeteritum historicum (nēgda prošlo)*, Veber *perfekt historički*, a Parčić *prošlo neizvjestno* (Morić-Mohorovičić 2016: 77)), *prošlo – trajno vrijeme* za imperfekt (Babukić za imperfekt zapisuje naziv

prošasto trajućevrēme, Mažuranić*praeteritum imperfectum* (*prošlo trajno ili nesveršeno*), Veber *imperfekt*, a Parčić *poluprošasto* (Morić-Mohorovičić 2016: 77)). Kod Šuleka nalazimo i naziv koji *prošlo vrieme*. Nazive glagolskih oblika Šulek donosi u zasebnim natuknicama, svako pod svojim slovom. Isto tako, nazive za glagolska oblika uzima po uzoru na Babukića i njegovo djelo.

Glagolske načine imenuje kao *zapovjedni način* (imperativ), *pokazni način* (indikativ) i *vezni način* te ih navodi kod natuknica *zapovjedni, pokazni i vezni*. S druge strane, Babukić u *Osnovi slovnice slavjanske* razlikuje *kažući način* i *zapovēdajući način*, a u *Ilirskoj slovnici indicativus* (*pokazni*), *imperativus* (*zapovēdni*) i *conjutivus* (*vezni*). (Morić-Mohorovičić 2016: 78) Mažuranić i Veber za glagolske načine daju slične nazive. Mažuranić *indicativus* (*pokazni*) i *imperativus* (*zapovēdni*), a Veber *indikativ* i *imperativ*. (Morić-Mohorovičić 2016: 78) Parčić pak zapisuje hrvatske nazive u rukopisnoj gramatici, a to su: *pokazni način*, *zapovjedni način* i *vezni način*. (Morić-Mohorovičić 2016: 78) Što se tiče navedenih glagolskih načina, njih Šulek bilježi u svojem *Rječniku znanstvenog nazivlja* prema Babukiću i Veberu. Glagolske priloge Šulek je zabilježio kao *prislove*⁴⁴.

Zatim su tu nepromjenjive vrste riječi, prilozi, prijedlozi, čestice, uzvici i veznici. *Prislovima* pripadnici zagrebačke filološke škole nazivaju priloge (Morić-Mohorovičić 2016: 78), a taj naziv uzima i Šulek. On ih, također, dijeli na *brojni prislov*, *upitni prislov*, *glagolni prislov*. Navedenu podjelu zapisuje kod natuknice *prislov*. Prijedloge zagrebačka filološka škola naziva *predlozi* (Morić-Mohorovičić 2016: 79), te je taj naziv zabilježen i u Šuleka. *Medmetcima* i *izriknicima* pripadnici zagrebačke filološke škole nazivaju uzvike (Morić-Mohorovičić 2016: 79), Parčić ih naziva *medjumetcima* u svojoj *Grammatici* i rječnicima, a u rukopisnoj gramatici talijanskog jezika daje naziv *uzklici* (Morić-

⁴⁴ *Prislovima* Šulek naziva i priloge. (Šulek 1990: 868)

Mohorovičić, Vlastelić 2018: 236). Šulek pak uzvike naziva *uzklicima* prema Parčićui *umetcima* te ih navodi kao zasebne natuknice u rječniku. Naziv za pojam veznika isti je sve do danas, a kod Šuleka je to također tako, *veznik*. Veznike Šulek dijeli na: *pri(s)podobni veznik*, *upitni veznik*, *uzročni veznik*, a u sklopu natuknice *veznik*.

Za kraj ovog dijela rada možemo zaključiti kako je Šulek u svome *Rječniku znanstvenog nazivljatermine* iz područja morfologije preuzeo od autora, pripadnika zagrebačke filološke škole, čija su djela prethodila spomenutome rječniku. Većinom je u rječnik unio termine koje su već zapisali Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević.

7. Zaključak

Za kraj možemo zaključiti kako je postavljeni zadatak s početka rada ispunjen te je napravljena pregledna analizamorfološkog nazivlja u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*.

Iz provedenog istraživanja možemo zaključiti da Bogoslav Šulek, što se tiče morfologije, daje pretežno nazive koje koriste i njegovi prethodnici i suvremenici, pripadnici zagrebačke filološke škole. Također, iz provedene analize morfološkog nazivlja, možemo vidjeti da Šulek u ponekim primjerima daje i otklon od tadašnje prakse. Tako on uz naziv *samostavnik* (koji se javlja i kod ostalih predstavnika zagrebačke škole) zapisuje i naziv *ime*⁴⁵. Također, on daje nazive za jedninu i množinu dok je kod ostalih *jednbroj* i *višebroj*. Dok većina Šulekovih prethodnika za glagol zapisuje naziv *glagolj*, Šulek zapisuje *glagol*. Zatim, kategoriju lica Šulek zapisuje nazivom *lice* uz naziv *osoba*, a ostali pripadnici zagrebačke škole imaju naziv *osoba*. I dok analizirani Šulekovi prethodnici uzvike nazivaju *medmetcima* i *izriknicima*, Šulek zapisuje naziv *umetci*. U ovoj analizi, također možemo vidjeti i da Šulek za poneke pojmove zapisuje samo jedan naziv, a za poneke navodi i sinonime (npr. za imenicu Šulek zapisuje nazive *samostavnik* i *ime* kao sinonime).

Možemo zaključiti da Bogoslav Šulek jeste vjeran predstavnik zagrebačke škole jer većinu morfološkoga nazivlja preuzima od svojih prethodnika.

Pjesnik Ivan Trnski, koji mu je pripomogao pri izradi jednog od rječnika, posvetio mu je pjesmu, a ovo je samo dio iste:

Dobra kob je doniela Te brate

Od Karpata k nama u Hrvate

⁴⁵ Stari naziv za imensku vrstu.

Dodje, da nas bodriš i oslobodiš

Da se s braćom posvojiš i srodiš

Kamo sreće, da se mlade glave

Ugledaju na Te, Bogoslave,

I da podju Tvojim utrenikom

Napried, napried za slavom i dikom.

(Gostl 1995: 69)

8. Literatura

Knjige:

- Barić, Eugenija i suradnici: *Hrvatska gramatika*, 4. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Brozović, Dalibor: *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
- Brozović, Dalibor: *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
- Gostl, Igor: *Bogoslav Šulek: otac hrvatskog znanstvenog nazivlja: o stotoj obljetnici smrti (1895-1995)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
- Ham, Sanda: *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek, 1998.
- Ham, Sanda: *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.
- Jonke, Ljudevit: *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Kurelac, F., Šulek, B., Pacel, V., Veber Tkalčević, A.: *Jezikoslovne rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- Markus, Tomislav: *Bogoslav Šulek (1816.-1895.) i njegovo doba*, Hrvatski institut za povijest, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Sveti Ivan Zelina, 2008.
- Martinić, Ivan: *Bogoslav Šulek*, u *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Hrvatski radio, Zagreb, 1993.
- Moguš, Milan: *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009.
- Morić-Mohorovičić, Borana: *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, Rijeka, 2014.

- Morić-Mohorovičić, Borana i Vlastelić, Anastazija: *Morfološko nazivlje u gramatikama i rječnicima Dragutina Antuna Parčića, Od fonologije do leksikologije, Zbornik u čast Mariji Turk*, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Biblioteka časopisa Fluminensia, Rijeka, 2018.
- Novak, Kristian: *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.
- Pranjković, Ivo: *Filološke škole i hrvatski standardni jezik u drugoj polovici 19. stoljeća, Povijest hrvatskoga jezika*, 4. knjiga: 19. stoljeće, Croatica, Zagreb, 2015.
- Samardžija, Marko: *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Samardžija, Marko: *Hrvatski leksik i leksikografija u 19. stoljeću, Povijest hrvatskoga jezika*, 4. knjiga: 19. stoljeće, Croatica, Zagreb, 2015.
- Šulek, Bogoslav: *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, Agram, 1860.
- Šulek, Bogoslav: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, Globus, Zagreb, 1990., pretisak rječnika iz 1874. godine
- Tafra, Branka: *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
- Tafra, Branka: *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*, Biblioteka Croaticum, Zagreb, 2012.
- Vince, Zlatko: *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Internetski izvori:

- Ham, Sanda: *Slavonska osnovica u temeljima zagrebačke filološke škole*, Filologija 26, Zagreb, 1996.:
<https://repozitorij.unios.hr/islandora/object/ffos%3A3833> (4.9.2019.)
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: <http://ihjj.hr/iz-povijesti/bogoslav-sulek/38/> (10.4.2020.)
- Institut za modernu i suvremenu povijest:
https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Korinek_Frantisek-Branislav_1831_1874.xml (10.4.2020.)
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Hrvatska enciklopedija*:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59993> (10.4.2020.)
- Morić-Mohorovičić, Borana, *Parčićevo morfološko nazivlje u kontekstu morfološkoga nazivlja zagrebačke filološke škole*, Fluminensia, god. 28 (2016), br.1, str. 69-81: <https://hrcak.srce.hr/> (10.4.2020.)
- Prva gimnazija Varaždin, digitalizirana građa:
[http://library.foi.hr/m3/autor.php?B=1&A=0000021743&grupa=Gimnazija a%20VARA%8EDIN&vrsta=ZBI&H=gimnazija-vz](http://library.foi.hr/m3/autor.php?B=1&A=0000021743&grupa=Gimnazija%20VARA%8EDIN&vrsta=ZBI&H=gimnazija-vz) (10.4.2020.)

9. Sažetak i ključne riječi

19. stoljeće jest stoljeće u kojem imamo burna politička, ali i jezikoslovna pitanja i previranja koja su značajna za daljnji razvoj hrvatskog jezika i književnosti te se ono dijeli na tri dijela: ilirsko razdoblje, razdoblje filoloških škola i razdoblje hrvatskih vukovaca. Bogoslav Šulek je bio pripadnik zagrebačke filološke škole kojoj je predvodnik bio Adolf Veber Tkalčević, a ostali istaknutiji predstavnici još su Antun Mažuranić, Vjekoslav Babukić, Ivan Mažuranić, Jakov Užarević i Vatroslav Jagić. Šulek je poznati hrvatski leksikograf, jezikoslovac, publicist, prirodoslovac, pisac školskih knjiga, historiograf, prosvjetitelj i prevodilac 19. stoljeća te su njegova tri najvažnija djela: *Němačko-hrvatski rječnik* (1860.), *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874.) i *Jugoslavenski imenik bilja* (1879.).

hrvatski književni jezik u 19. stoljeću, zagrebačka filološka škola, Bogoslav Šulek, Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, morfološko nazivlje, ilirski pokret,